

Bratislava, 11. júna 2002

Por. č. 4/02

S t a n o v i s k o

generálneho prokurátora Slovenskej republiky podľa § 10 ods. 2 zákona č. 153/2001 Z. z. o prokuratúre k trestnému postihu protiprávneho konania pracovníkov pohrebných služieb podľa § 237 Tr. zákona

Ten, kto podmieňuje vydanie telesných pozostatkov mŕtveho osobe obstarávajúcej pohreb alebo touto osobou poverenému subjektu oprávnenému obstarávať pohreby (ďalej len "obstarávateľ pohrebu") zaplatením akýchkoľvek úhrad za služby poskytnuté v súvislosti s úmrtím nebohého, dopúšťa sa trestného činu útlaku podľa § 237 Tr. zákona, a to bez ohľadu na skutočnosť, či nárok na úhradu za poskytnuté služby existuje alebo ide o sporný nárok. Zamestnávateľ, resp. nadriadený pracovník organizácie, ktorý dal na takýto postup pokyn zamestnancom je trestne zodpovedný ako organizátor.

O d ô v o d n e n i e

V rámci vybavovania konkrétnych trestných vecí boli zistené viaceré poznatky a indície o tom, že pohrebné služby začali využívať v praxi protiprávne donucovacie praktiky, smerujúce k prinúteniu obstarávateľa pohrebu, zaplatiť za pohrebné služby poskytnuté na základe zmluvy uzavretej medzi zdravotníckym ústavom, v ktorom došlo k úmrtiu, a ústavom vybratou pohrebnou službou, a to napriek tomu, že obstarávateľ pohrebu si služby u tejto pohrebnej služby neobjednal, resp. neprejavil s nimi aspoň súhlas.

Podstatou týchto praktík je, že pracovníci zmluvných pohrebných služieb zdravotníckych ústavov odmietajú vydať telesné pozostatky

nebohého obstarávateľovi pohrebu, resp. touto osobou poverenému subjektu (spravidla ide o pracovníkov inej pohrebnej služby), skôr, ako je zaplatená úhrada za dovtedy poskytnuté služby v súvislosti s úmrtím nebohého.

K uvedenému vynucovaniu úhrad pracovníkmi pohrebnej služby dochádza spravidla v prípadoch, keď dôjde k úmrtiu osoby v zdravotníckom zariadení, ktoré nie je technicky vybavené na odvoz a dočasné uloženie zomretých osôb podľa platných predpisov a noriem. V takýchto prípadoch majú zdravotnícke ústavy zabezpečený odvoz a dočasné uloženie zomretých osôb na základe zmluvy s konkrétnou pohrebnou službou, ktorá v stanovených lehotách zabezpečuje odvoz a následne aj dočasné uloženie zomretých osôb.

Je otázne, či zdravotnícky ústav je vôbec legitímnym subjektom na uzatvorenie takejto zmluvy, keďže pohreb vrátane odvozu mŕtveho tela podľa platnej právnej úpravy zabezpečuje obstarávateľ pohrebu, pričom ak pohreb neobstará nikto iný, obstaráva ho príslušná obec podľa posledného miesta trvalého bydliska, resp. podľa miesta úmrtia, nebohého, a či takéto zmluvy neodporujú pravidlám hospodárskej súťaže na trhu pohrebných služieb, najmä keď v praxi zabezpečenie pohrebnej služby na odvoz tela zo zdravotníckeho ústavu v lehotách stanovených právnym predpisom nepredstavuje problém. Táto otázka však s podstatou predmetného stanoviska súvisí iba okrajovo.

Je potrebné tiež uviesť, že vyššie spomenuté úkony pracovníkov zdravotníckych ústavov i pohrebných služieb sú síce vykonávané krátko po úmrtí, z ich strany však ide o bežnú až rutinne vykonávanú prax. Napriek tomu sa však stávajú prípady, že tieto úkony (odvoz a dočasné uloženie tela) sú vykonané bez vedomia, či súhlasu obstarávateľa pohrebu, ba dokonca v rozpore s jeho vôľou, a pritom rozhodnúť o tom, ktorá pohrebná služba bude zabezpečovať pohreb nebohého vrátane odvozu, je výhradným právom obstarávateľa pohrebu.

V prípade, ak obstarávateľ prejaví vôľu a súčasne technicky zabezpečí odvoz tela nebohej osoby zo zdravotníckeho ústavu v stanovenej lehote, sú toto právo povinný rešpektovať tak zdravotnícky ústav, ako aj pohrebná služba, ktorá na základe zmluvy zabezpečuje odvoz mŕtvych tiel zo zdravotníckeho ústavu.

Inak dochádza k porušeniu práv obstarávateľa pohrebu, ktorému sú v rozpore s jeho vôľou vnucované služby, poskytnuté na základe zmluvy medzi zdravotníckym ústavom a príslušnou pohrebnou službou, ktorou obstarávateľ pohrebu ako tretia strana nie je viazaný. Dôsledkom toho je aj to, že telesné pozostatky nebohého sa dostávajú do faktickej dispozície pohrebnej služby, ktorú si obstarávateľ pohrebu neobjednal.

Existencia diskutabilného zmluvného vzťahu medzi zdravotníckym ústavom a určitou pohrebnou službou, ani prípadné ďalšie iné okolnosti však nič nemenia na povinnosti pracovníkov zdravotníckych ústavov a pohrebných služieb postupovať v súlade so zákonom, pričom právnú úpravu súvisiacu so zabezpečovaním pohrebov, ktorá sa bezprostredne dotýka ich bežnej profesionálnej činnosti, by mali precízne poznať a

dodržiavať v praxi v prvom rade oni.

Čo sa týka právneho posúdenia vyššie rozvedenej skupiny prípadov, je potrebné uviesť nasledovné.

Otázka oprávnenosti vykonania služieb pohrebnou službou, a od nej sa odvíjajúca otázka, kto a v akej výške je povinný znášať náklady takto vnútenej služby, nepresahujú hranice občianskeho práva hmotného.

Čo sa týka právneho posúdenia konania pracovníkov zdravotníckeho ústavu spočívajúceho v odmietnutí vydania tela mŕtvej osoby obstarávateľovi pohrebu, takéto konanie je jednoznačne v rozpore s dobrými mravmi, ako aj s príslušnými ustanoveniami vyhlášky Ministerstva zdravotníctva Slovenskej socialistickej republiky č. 46/1985 Zb. o postupe pri úmrtí a o pohrebníctve v znení neskorších zmien zákonom č. 277/1994 Z. z. (ďalej len "vyhláška"), na ktoré poukážem v ďalšom texte. U týchto pracovníkov zdravotníckeho ústavu prichádza do úvahy vyvodenie pracovnoprávnej zodpovednosti, prípadne v závislosti od konkrétnych okolností prípadu prichádza do úvahy zodpovednosť za priestupok proti občianskemu spolunažívaniu podľa § 49 ods. 1 písm. d/ zákona o priestupkoch.

Vo vzťahu k pohrebnej službe, ktorá ako podnikateľský subjekt v rozpore so zákonom vnúti vyššie uvedeným spôsobom služby obstarávateľovi pohrebu proti jeho vôli, by prichádzal do úvahy postih podľa ustanovení § 65a ods. 2 písm. c/ v lehote podľa § 66 ods. 1, ods. 2 Živnostenského zákona.

Z hľadiska trestného práva je relevantným konanie, ktorým pracovník pohrebnej služby odmietne vydať telo mŕtvej osoby obstarávateľovi pohrebu, resp. ním poverenému subjektu, skôr, ako bude zaplatená úhrada za služby, ktoré do času vydania tela nebohého pohrebná služba vykonala.

Ak by pohrebná služba vydala telo nebohej osoby pozostalým bez podmieňovania vydania tela zaplatením faktúry za vykonané služby, prípadne ak by pozostalí dobrovoľne uhradili faktúru predloženú pohrebnou službou bez podmieňovania vydania tela zaplatením faktúry, celá vec by ostala v rovine občianskoprávných vzťahov s možnosťou pre toho, kto by sa cítil byť poškodeným, uplatňovať si nárok na náhradu škody v občianskom súdnom konaní.

Ak však pracovník pohrebnej služby podmieni vydanie tela nebohého zaplatením faktúry, "de facto" tým uplatňuje vo vzťahu k obstarávateľovi pohrebu akési "zádržné právo" k telu nebohej, čo je však v príkrom rozpore s morálkou i právnou úpravou platnou v Slovenskej republike.

V zmysle článku 19 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky má každý právo na zachovanie ľudskej dôstojnosti a osobnej cti.

Obsahom tohto práva je nepochybne aj právo človeka na dôstojný pohreb a dôstojné zaobchádzanie s jeho telesnými pozostatkami, s ktorým právom korešponduje aj právo blízkych osôb nebohého na

obstaranie dôstojného pohrebu. Vo vzťahu k najbližším príbuzným má toto právo oporu aj v ustanovení § 15 Občianskeho zákonníka, podľa ktorého *po smrti fyzickej osoby patrí uplatňovať právo na ochranu jej osobnosti manželovi a deťom, a ak ich niet, jej rodičom.*

Obsah práva na ochranu osobnosti vyplýva z ustanovenia § 11 Občianskeho zákonníka, podľa ktorého *fyzická osoba má právo na ochranu svojej osobnosti, najmä života zdravia, občianskej cti a ľudskej dôstojnosti, ako aj súkromia, svojho mena a prejavov osobnej povahy.*

Záujem zákonodarcu na ochrane ľudskej dôstojnosti aj po smrti človeka je zrejmý aj z dikcie ustanovenia § 53 ods. 1 zákona č. 277/1994 Z. z. o zdravotnej starostlivosti, podľa ktorého *každý má právo na zachovanie telesnej integrity. Zásahy do integrity mŕtveho sa vykonávajú len v prípadoch ustanovených týmto zákonom tak, aby ani po smrti nebola znížená ľudská dôstojnosť mŕtveho.*

Záujem zákonodarcu na ochrane ľudskej dôstojnosti nebohého, ale aj na ochrane a rešpektovaní práva blízkych osôb dôstojne ho pochovať, je zrejmý aj z vyššie spomenutej vyhlášky o postupe pri úmrtí a pohrebnictve.

Pri posudzovaní skúmaného právneho problému je potrebné poukázať na niektoré jej konkrétne ustanovenia.

Podľa ustanovenia § 9 vyhlášky posledná veta *prevoz mŕtveho okrem prípadov uvedených v § 3 ods. 2 (t. j. okrem prípadov keď bola nariadená pitva) zabezpečí obstarávateľ pohrebu.*

Je potrebné uviesť, že ustanovenie § 3 ods. 2 vyhlášky bolo zrušené ustanovením § 81 zákona č. 277/1994 Z. z. o zdravotnej starostlivosti, v dôsledku čoho citovaná posledná veta ustanovenia § 9 je aktuálna v znení *"prevoz mŕtveho zabezpečí obstarávateľ pohrebu"*, ktoré znenie je v súlade s pôvodným kontextom tohto zákonného ustanovenia.

Z citovaného ustanovenia teda jednoznačne vyplýva, že postup pracovníkov zdravotníckeho ústavu, ktorí neumožnia obstarávateľovi pohrebu zabezpečiť prevoz telesných pozostatkov nebohého nimi poverenou pohrebnou službou je evidentne v rozpore s platnou právnou úpravou.

Z ustanovení § 10 ods. 1, ods. 3 i § 11 ods. 6 vyhlášky vyplýva, že pri pochovávaní je potrebné, ak sú pre to splnené všetky predpísané podmienky pohrebu, rešpektovať vôľu zosnulého, ďalej to, že pohreb zabezpečujú osoby blízke zosnulému, ktoré o to prejavia záujem. Až keď by nikto pohreb nezabezpečil, je povinný tak urobiť príslušný orgán verejnej správy (obec).

Z tohto ustanovenia vyhlášky vyplýva, že ak nezabezpečí pochovanie nebohého niektorá z blízkych osôb, obstarávateľom pohrebu sa stáva príslušný orgán verejnej správy a vychádzajúc z toho je potom podľa § 9 vyhlášky práve tento orgán, ako obstarávateľ pohrebu, oprávnený i povinný zabezpečiť prevoz mŕtveho a znášať náklady

prevozu. Realizácia tohto práva a povinnosti súčasne je však v praxi sťažená existenciou zmluv medzi zdravotníckymi ústavmi a pohrebnými ústavmi. K týmto zmluvám nad rámec vyššie uvedeného chcem ešte poznamenať, že podľa súčasnej právnej úpravy štatutárny pracovník zdravotníckeho ústavu nemá žiadne zákonné splnomocnenie na uzavretie takejto zmluvy, ktorej existencia objektívne narušuje hospodársku súťaž na trhu pohrebných služieb, pretože neodôvodnene zvýhodňuje pohrebnú službu, s ktorou zdravotnícky ústav uzavrel zmluvu, hoci zdravotnícky ústav nie je ani obstarávateľom pohrebu a neexistuje ani žiadne zákonné splnomocnenie na uzavretie takejto zmluvy.

Podľa § 10 ods. 1 vyhlášky, v ktorom je upravená pochovávacia povinnosť mŕtvy musí byť pochovaný spravidla do 96 hodín, nie však pred uplynutím 48 hodín od úmrtia. Ak bola vykonaná pitva, možno mŕtveho pochovať ihneď po pitve; ak ide o súdnu pitvu, možno mŕtveho pochovať len so súhlasom prokurátora alebo vyšetrovateľa. V odôvodnených prípadoch a za predpokladu uloženia mŕtveho v miestnosti pre dočasné uloženie mŕtvych vybavenej chladiacim zariadením môže okresný národný výbor povoliť odklad pohrebu, najviac o ďalších 48 hodín. Od pohrebu sa môže upustiť, ak sa telo mŕtveho má trvale použiť na vedecké alebo vyučovacie ciele. Takto možno použiť telá mŕtvych, ktorí s tým prejavili pred smrťou súhlas v písomnej forme alebo totožnosť ktorých nemožno zistiť. Na také ciele možno tiež použiť telo mŕtveho, o ktoré sa do 96 hodín od úmrtia nikto neprihlásil napriek tomu, že osoby jemu blízke boli včas preukázateľne upovedomené, a mŕtvý neurobil pred smrťou opatrenia o pohrebe.

Z tohto ustanovenia jednoznačne vyplýva záujem zákonodarcu na tom, aby telá mŕtvych boli pochované spravidla v lehote do 96 hodín. Akékoľvek konanie, ktoré nie je predvídané právnou úpravou, ktorým by mohol byť záujem zákonodarcu na pochovaní mŕtveho v stanovenej lehote zmarený, je preto neprípustné. Úvahy o nelegálnosti uplatnenia zádržného práva pohrebnou službou sa na základe tohto ustanovenia stávajú zrejme bezpredmetnými, nakoľko v danej skupine prípadov prevažuje záujem štátu na pochovaní mŕtvych v exaktne stanovených lehotách nad záujmom na ochrane majetkových práv vyplývajúcich zo záväzkovoprávných vzťahov pohrebných služieb. Vychádzajúc z uvedeného, potom každé konanie pracovníkov zdravotníckych ústavov i pohrebných služieb ale aj iných subjektov, ktoré by záujem zákonodarcu v naznačenom smere nerešpektovalo, je možné kvalifikovať ako protiprávne.

V skúmanej skupine prípadov sú obstarávateľovi pohrebu proti jeho vôli vnútené služby pohrebnej služby, vykonané na základe diskutabilného zmluvného vzťahu medzi zdravotníckym ústavom a pohrebnou službou, ktorý obstarávateľa pohrebu nijako nezaväzuje. Ak by obstarávateľ pohrebu nebol ochotný zaplatiť úhradu požadovanú pohrebnou službou, a táto by mu z tohto dôvodu odmietla vydať telo mŕtveho, zmarila by tým pochovanie nebohého v lehote stanovenej právnym predpisom, čím by došlo k porušeniu spomenutého záujmu štátu na pochovaní mŕtvych v stanovených lehotách.

Ak by i napriek vyššie uvedeným argumentom chcel niekto uvažovať

o tom, či by v danom prípade nemohlo ísť o legálne uplatnenie zádržného práva pohrebnou službou, je potrebné analogicky vychádzať zo stanoviska generálneho prokurátora č. 1/2002 zo 16. januára 2002, sp. zn. IV Gn 3047/01, k aplikácii ustanovenia § 237 Tr. zákona.

Vychádzajúc z tohto stanoviska aj v prípade, ak by sa mŕtve telo človeka považovalo za vec v právnom slova zmysle (v zmysle ustanovenia § 7 ods. 2 Občianskeho zákonníka, právna subjektivita fyzickej osoby zaniká smrťou, atď.), a táto vec by sa dostala do dispozície pohrebnej služby v súlade so zákonom, legálne uplatnenie zádržného práva pohrebnou službou by nebolo možné, pretože by pre to nebol naplnený ďalší zákonný predpoklad, ktorým je existencia splatnej peňažnej pohľadávky.

V slovenskej právnej úprave neexistuje špeciálna právna úprava splatnosti pohľadávky vzniknutej v súvislosti s vykonaním pohrebných služieb. Pri určení splatnosti pohľadávky pohrebnej služby je preto potrebné vychádzať zo všeobecnej právnej úpravy obsiahnutej v Občianskom zákonníku.

Podľa § 563 Občianskeho zákonníka *ak čas splnenia nie je dohodnutý, ustanovený právnym predpisom alebo určený v rozhodnutí, je dlžník povinný splniť dlh prvého dňa po tom, čo ho o plnenie veriteľ požiadal.*

Z uvedeného vyplýva, že pohľadávka pohrebnej služby je splatná až v nasledujúci deň po dni, kedy bol obstarávateľ pohrebu vyzvaný (predložením faktúry) na zaplatenie dlhu v konkrétnej výške. Z toho potom logicky vyplýva, že uplatnenie zádržného práva v deň, kedy bol obstarávateľ pohrebu vyzvaný na uhradenie dlhu je v rozpore so zákonom, pretože v tento deň pohľadávka pohrebnej služby ešte nie je splatná, ani nehovoriac o tom, že môže ísť z rôznych dôvodov o spornú pohľadávku.

Kto iného núti, zneužívajúc jeho tieseň alebo závislosť, aby niečo konal, opomenul alebo strpel dopúšťa sa trestného činu útlatku podľa § 237 Tr. zákona. Objektom tohto trestného činu je slobodné rozhodovanie človeka.

V danej skupine prípadov páchatel, ktorým je subjekt podmieňujúci vydanie tela nebohého zaplatením za pohrebné služby, zneužíva závislosť obstarávateľa pohrebu na to, aby ho v rozpore so zákonom prinútil zaplatiť úhradu za poskytnuté pohrebné služby - za dlh, ktorý nie je splatný a navyše môže byť sporný. Stav závislosti spočíva v tom, že obstarávateľ pohrebu sa nemôže celkom slobodne rozhodovať a konať, pretože je odkázaný na páchatela neoprávnene zadržávajúceho telo nebohého, v dôsledku čoho mŕtveho nie je možné pochovať.

Je potrebné uviesť, že obstarávateľom pohrebu sú veľmi často osoby blízke nebohému, ktoré naň boli silne citovo viazané, a ktoré sú v dôsledku straty blízkeho človeka v ťažkom psychickom rozpoležení. Keď sa ku takému psychickému stavu pridruží protiprávne konanie pracovníka pohrebnej služby podmieňujúceho vydanie tela nebohého

- zaplacením úhrady za pohrebné služby, je možné psychický stav dotknutých osôb právne posúdiť aj ako stav tiesne.

Pri posudzovaní naplnenia subjektívnej stránky trestného činu útlaku podľa § 237 Tr. zákona je podstatné aj to, či osoba, ktorej bolo odopreté vydanie tela nebohého bez zaplatenia úhrady za pohrebné služby, bola oprávnená žiadať od pohrebnej služby vydanie tela nebohého, a či toto svoje oprávnenie pred pracovníkom pohrebnej služby pri požiadaní o vydanie tela nebohého právne akceptovateľným, resp. obvyklým spôsobom preukázala. Ak pracovník pohrebnej služby napriek tomu odmietol oprávnenej osobe telo nebohého vydať iba z dôvodu, že nebola zaplatená úhrada za poskytnuté pohrebné služby, t. j. bez iného právne relevantného dôvodu, naplnil svojim konaním všetky zákonné znaky skutkovej podstaty trestného činu útlaku podľa § 237 Tr. zákona, t. j. vrátane subjektívnej stránky.

Na záver považujem za potrebné uviesť a zdôrazniť, že pre posúdenie celej veci z trestnoprávneho hľadiska nie je vôbec rozhodujúce to, či sa telo mŕtveho dostalo do dispozície pohrebnej služby v súlade s právom alebo nie. Podmieňovanie vydania tela mŕtveho zaplatením úhrady za poskytnuté služby je neprípustné bez ohľadu na túto okolnosť.

Takýto postup je v rozpore s už vyššie rozvedeným záujmom štátu (zákonodarcu) na zachovaní ľudskej dôstojnosti človeka aj po smrti, ako aj v rozpore so záujmom na ochrane práva pozostalých dôstojne zabezpečiť pohreb blízkej osoby, o zdravotnom a hygienickom aspekte ani nehovoriac.

Čo sa týka právneho posúdenia účasti jednotlivých osôb na spáchaní uvedeného trestného činu, do času kým v našom právnom systéme nebude legislatívne upravená trestnoprávna zodpovednosť právnických osôb, je potrebné z trestnoprávneho hľadiska konanie zamestnávateľov, resp. nadriadených pracovníkov, spočívajúce najmä vo vydávaní konkrétnych pokynov pracovníkom pohrebných služieb (priamym páchatelom) a vyžadovaní ich splnenia, usmerňovaní a koordinácii všetkých osôb podieľajúcich sa na trestnej činnosti, posúdiť ako účastníctvo na trestnom čine útlaku vo forme organizátorstva v zmysle § 10 ods. 1 písm. a/ Tr. zákona.

JUDr. Milan Hanzel, CSc.
generálny prokurátor
Slovenskej republiky